

ΕΠΕΤΗΡΙΔΑ ΚΕΝΤΡΟΥ ΜΕΛΕΤΩΝ ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΚΥΚΚΟΥ 4

(Ανάτυπον)

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

ΛΑΖΕΥΤΑ ΑΣΚΗΤΗΡΙΑ ΚΑΙ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ

ΛΕΥΚΩΣΙΑ 1999

ΛΑΞΕΥΤΑ ΑΣΚΗΤΗΡΙΑ ΚΑΙ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

Η Κύπρος δέν έχει νά έπιδείξει τήν πληθώρα ύπόσκαφων ἐκκλησιῶν και μοναστηριῶν πού έπιδεικνύει ἡ Καππαδοκία.¹ Ὁμως ἀσκητήρια και μοναστήρια λαξευμένα σε βράχους σώθηκαν και στήν Κύπρο. Τά περισσότερα δύμως, εἶναι, σήμερα, μισοκαταστρεμμένα ἢ και πολύ καταστρεμμένα. Ἡ καταστροφή τους ὀφείλεται στή διάβρωση τῶν μαλακῶν πετρωμάτων στά δύποια είχαν λαξευθεῖ ἢ και στή λατόμευση τῶν πετρωμάτων, μαλακῶν ὅπως ὁ πωρόλιθος ἢ σκληρῶν ὅπως οἱ ἀσβεστόλιθοι τοῦ Πενταδακτύλου.

Οἱ γραπτές πηγές γιά τά Ἀσκητήρια κοί τά Μοναστήρια κατά τή Βυζαντινή περίοδο εἶναι ἐλάχιστες, ὅλλα δέν λείπουν παντελῶς. Ἡδη τόν 40 αἰῶνα ὁ Ἀγιος Ιερώνυμος ἀναφέρει τήν ἐγκατάσταση στήν Κύπρο τοῦ Ἀγίου Ιλαρίωνος τοῦ Μεγάλου.² Ἐξ ἄλλου, σύμφωνα μέ τόν χαμένο σήμερα βίο τοῦ Ἀγίου Εὐτυχίου, ἀπόσπασμα τοῦ ὅποιον διέσωσε ὁ Ἐφραίμ ὁ Ἀθηναϊος³, ἢ Μονή τῶν Ιερέων ἢ Ἀγία Μονή ἰδρύθη τόν 40 αἰῶνα ἀπό τούς Ἀγίους

1. G. de Jerphanion, *Les églises rupestres de Cappadoce*, 1-2, κείμενο, Paris 1925-1942 (4 τεύχη), πίνακες 1-3, Paris, 1925, 1928, 1934. N. Thierry, *Nouvelles églises rupestres de Cappadoce*, Paris 1963. M. Restle, *Byzantine Wall Painting in Asia Minor*, I (texte) I-II (plaques) Recklinghausen 1967. N. Thierry, *Haut Moyen Age en Cappadoce. Les églises de la région de Cavusin*, I, Paris 1983, II, Paris 1994. L. Giovannini (General editor), *Arts of Cappadocia*, Geneva-Paris-München, 1971.

2. S. Hieronymi, "Vita S. Hilarionis eremitae", Migne, PL, 23, 52-54 (γιά τήν παραμονή και τό θάνατο τοῦ Ἀγίου Ιλαρίωνος στήν Κύπρο), Bl. και τήν ἐλεύθερη μετάφραση -

διασκευή τοῦ βίου αὐτοῦ στήν Ἑλληνική γλῶσσα: A. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, *Ἀνάλεκτα Τεροσολυμιτικῆς Σταχυολογίας*, Ἀγία Πετρούπολη 1898, (ἀναστατική ἔκδοση Bruxelles 1963), σ. 132-135.

3. Ἡ Περιγραφή τῆς Σεβασμίας καί Βασιλικῆς Μονῆς τοῦ Κύκκου..., Ἐνετίσιον 1751, σ. 47-48. K. Χατζημάλτη, «Περὶ τῆς ἐν Πάφῳ Μονῆς τῶν Ιερέων καί τῶν κατά παράδοσιν ἰδρυτῶν αὐτῆς Ἀγίων Εὐτυχίου καί Νικολάου», *Κυπριακά Σπουδαί*, ΙΣΤ' (1952), Λευκωσία 1953, σ. 3-8. A. Παπαγεωργίου, *Τερό Μητρόπολις Πάφου, Ιστορία καί Τέχνη*, Λευκωσία 1996, σ. 23-24.

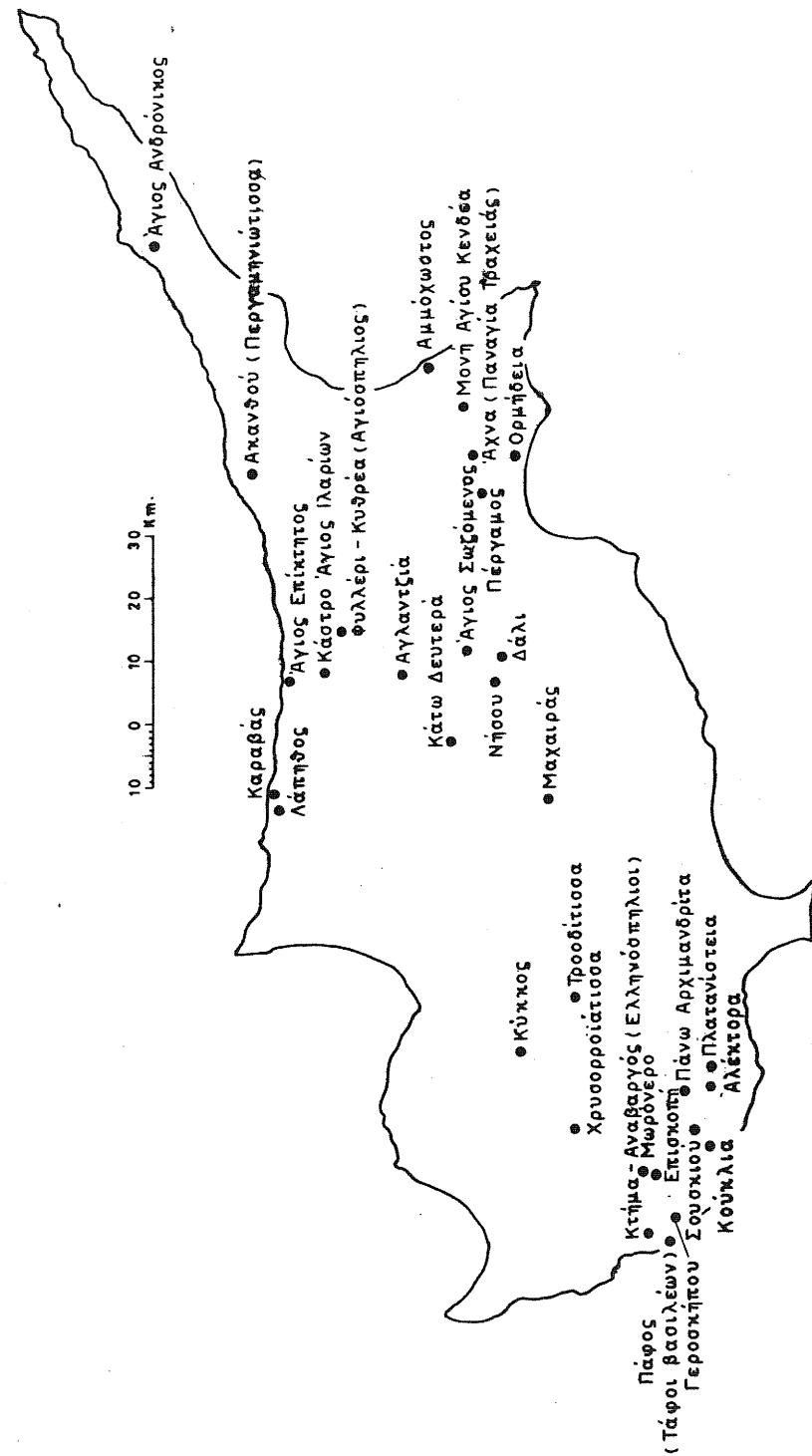
κύκλο. Κυριαρχεῖ ἐδῶ ἡ παράταξη τῶν Ἀγίων Ἀσκητῶν – Μοναχῶν στή βόρεια καὶ δυτική πλευρά. Στήν ἀνατολική πλευρά δέσποζε ἡ Δέηση, ἐνῶ τό διάκοσμο συμπλήρωνε σειρά ὅρθιων Ἀγίων, ἵσως ἀσκητῶν–μοναχῶν.

“Ορθιους Ἀγίους ἀσκητές – μοναχούς μόνο περιλάμβανε ἡ διακόσμηση τοῦ ἀσκητηρίου πού εἶναι γνωστό σάν «σπήλαιο τῶν Ἀγίων Πατέρων» στήν Πάνω Ἀρχιμανδρίτα, ἐνῶ τό εἰκονογραφικό πρόγραμμα τοῦ Παλαιοῦ Ἐγκλείστρου κοντά στά Κούκλια, τουλάχιστο οὐτό πού σώζεται σήμερα, δέν ἀκολουθεῖ τά ἄλλα ἀσκητήρια. Τήν ὁροφή καταλαμβάνει ἡ Ἀγία Τριάς, καὶ τά Ἀγγελικά τάγματα, πού ἐδῶ προβάλλονται ἔντονα, οἱ τέσσερις εὐαγγελιστές καὶ ἡ Ἀγία Ἀναστασία ἡ φαρμακολύτρια. Ἡ παρουσία τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας, δπως καὶ τῶν Ἀγίων Ἀναργύρων γύρω ἀπό τόν τάφο, ἔξυπονοεῖ ἄραγε ὅτι ὁ Ἐγκλείστος Εὐθύμιος ἦταν πράγματι ἱατρός; Εἶναι πάντως πιθανό ὅτι καὶ στό Ἐγκλείστρο ἡ διακόσμηση περιλάμβανε ὅρθιους Ἀγίους ἀσκητές δπως φαίνεται ἀπό τή Μετάληψη τῆς δσίας Μαρίας τῆς Αἰγυπτίας καὶ τήν παρουσία Ἐφραίμ τοῦ Σύρου καὶ ὑπολείμματος ἄλλου Ἀγίου μοναχοῦ νοτιότερα. Εἶναι ἐντελῶς ἀδύνατο, ἔξ ὅλου, νά καθορισθεῖ ὁ διάκοσμος τῆς Παναγίας Γαλατερούσας κοντά στόν Καραβά λόγω καταστροφῆς τῆς.

Σέ δύο ἄλλα μικρά ἀσκητήρια, ἐκεῖνο τοῦ Κρεμμουχᾶ καὶ ἐκεῖνο τοῦ Ἀγιόσπηλιου στό Φυλλέρι ὁ διάκοσμος περιορίζεται σέ σταυρούς εἴτε ἔξεργους (Κρεμμουχάς) εἴτε γραπτούς (Φυλλέρι). Στά ἀσκητήρια τοῦ Ἀγίου Θεοδώρου στό Δάλι καὶ τοῦ Ἀγίου Εύτυχίου στή Νήσου ἀναφέρεται ὅτι παλαιότερα ὑπήρχαν ὑπολείμματα τοιχογραφιῶν. Σήμερα δέν ἔχουν παραμείνει ἵχνη τοῦ διακόσμου τους. Ἀπό τά πιο πάνω φαίνεται ὅτι στήν Κύπρο δέν ὑπάρχει καθορισμένο εἰκονογραφικό πρόγραμμα γιά τό διάκοσμο τῶν Ἀσκητηρίων.

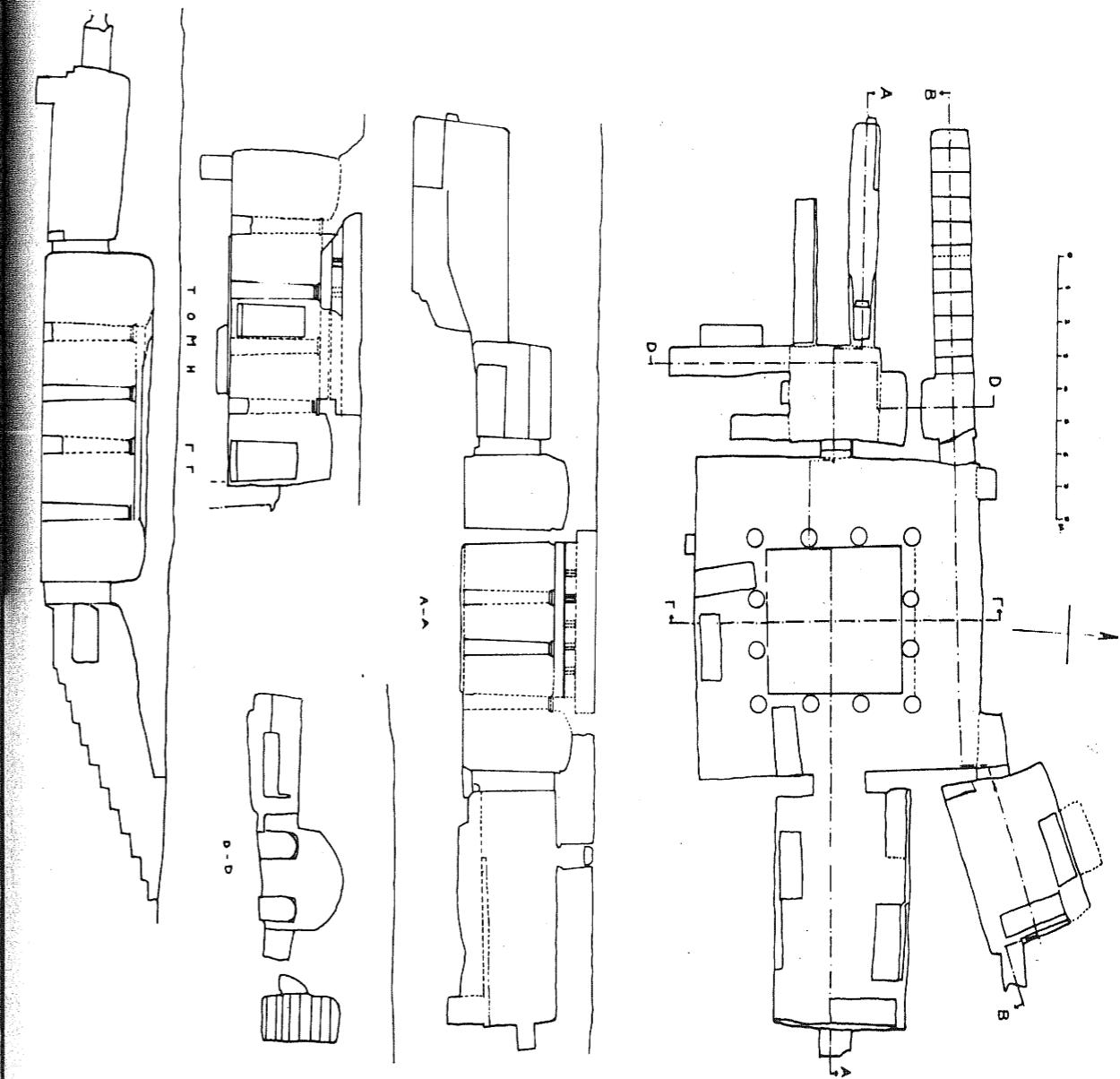
ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

ΧΑΡΤΗΣ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ ΣΤΟΝ ΟΠΟΙΟ ΣΗΜΕΙΩΝΟΝΤΑΙ ΤΑ ΛΑΖΕΥΤΑ ΑΣΚΗΤΗΡΙΑ ΚΑΙ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑ.

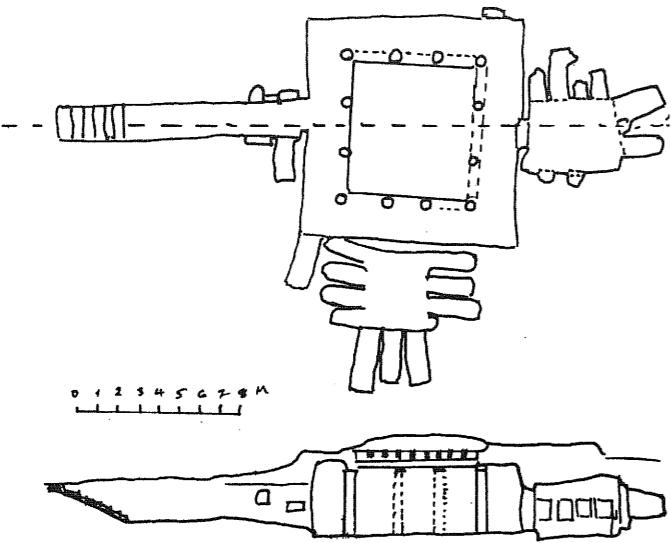

ΠΙΝ. 1. ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟ ΟΙ «ΕΠΤΑ ΑΓΓΙΩΡΓΗΔΕΣ» ΝΟΤΙΟΔΥΤΙΚΑ ΤΗΣ ΓΕΡΟΣΚΗΠΟΥ.

ΠΙΝ. 4. ΤΟ ΛΣΚΗΤΗΡΙΟ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ.

ΠΙΝ. 3. Ο ΤΑΦΟΣ ΠΟΥ ΕΙΝΑΙ ΓΝΩΣΤΟΣ ΣΑΝ «ΠΑΛΗΟΕΚΚΛΗΣΙΑ» ΤΟΥ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟΥ «ΤΑΦΟΙ ΤΩΝ ΒΑΣΙΛΕΩΝ».

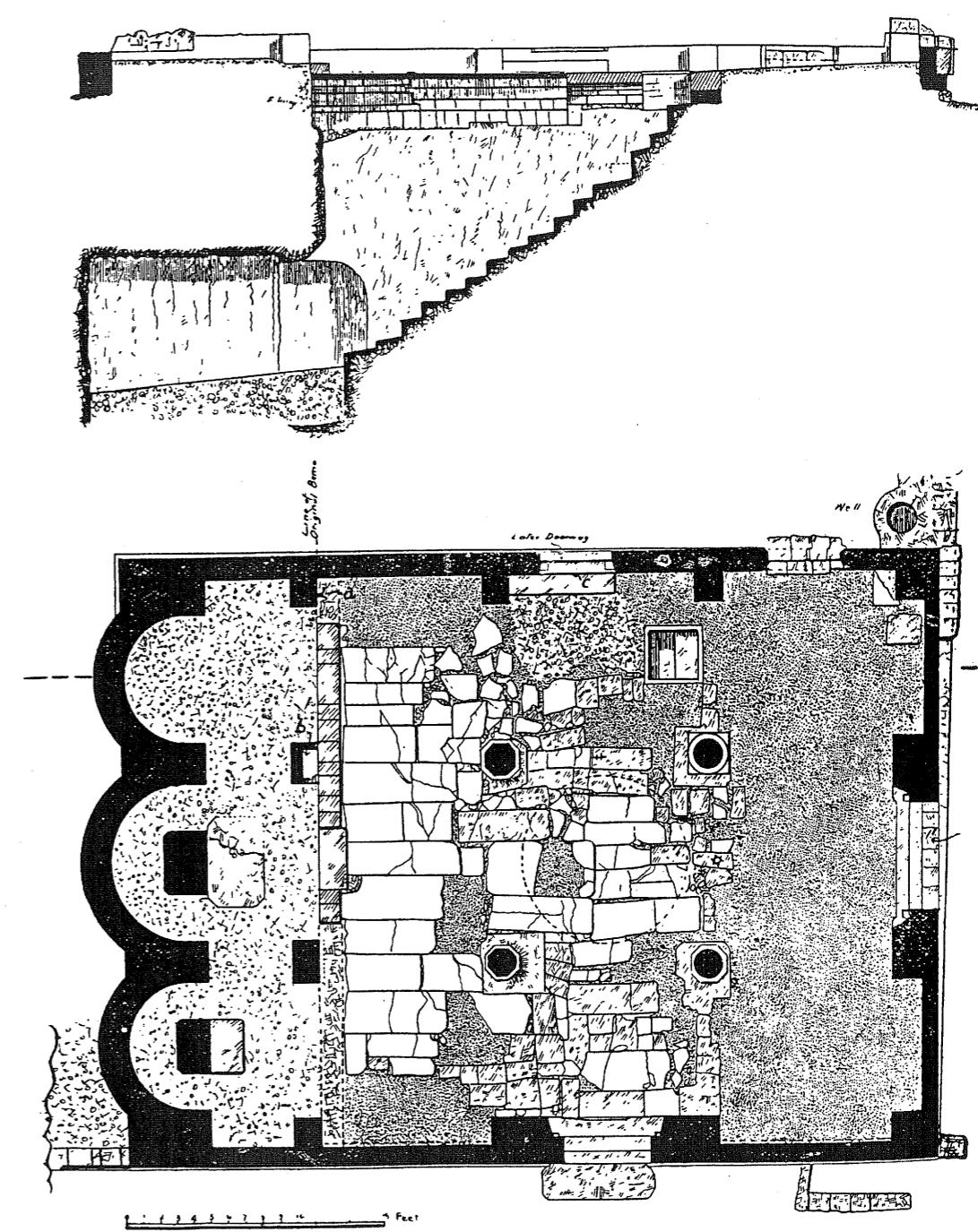
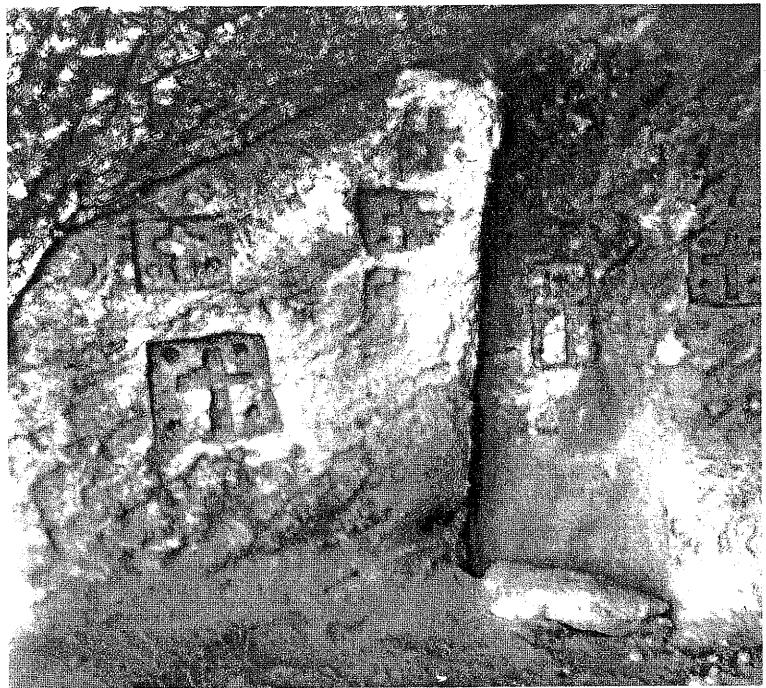

FIG. 1.—PLAN AND LONG SECTION OF THE CHURCH (Scale—1:100).

ΠΙΝ. 5. ΚΑΤΟΦΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΠΟΥ ΕΙΝΑΙ ΣΥΝΔΕΔΕΜΕΝΗ ΜΕ ΛΑΞΕΥΤΟ ΘΑΛΑΜΟ ΣΤΗΝ ΤΕΙΧΙΣΜΕΝΗ ΑΜΜΟΧΩΣΤΟ.

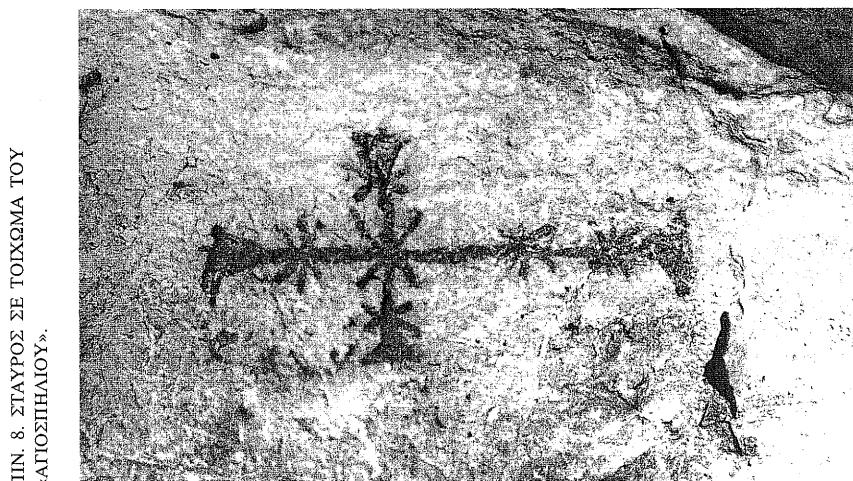
Τ. ΜΟΓΑΒΓΑΒ

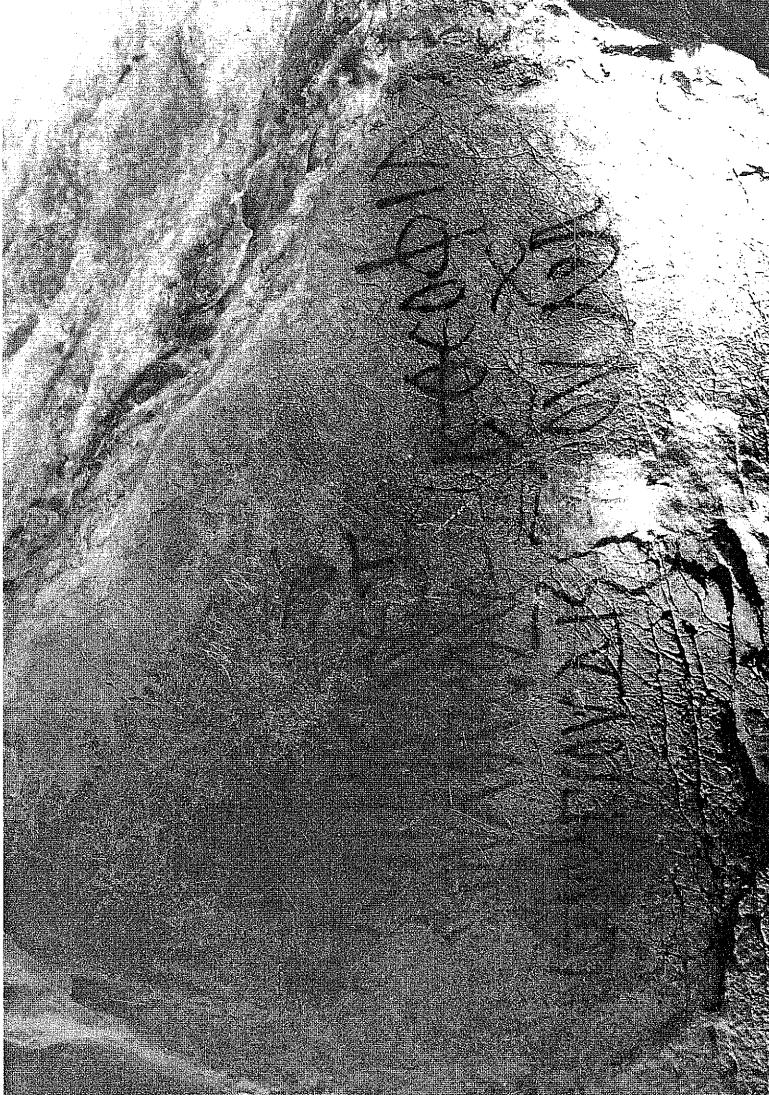
ΠΙΝ. 6. ΤΟ ΛΑΞΕΥΤΟ ΑΣΚΗΤΗΡΙΟ ΣΤΗΝ ΤΟΠΟΘΕΣΙΑ ΚΡΕΜΜΟΥΧΑΣ ΚΟΝΤΑ ΣΤΗ ΛΑΠΗΘΟ.

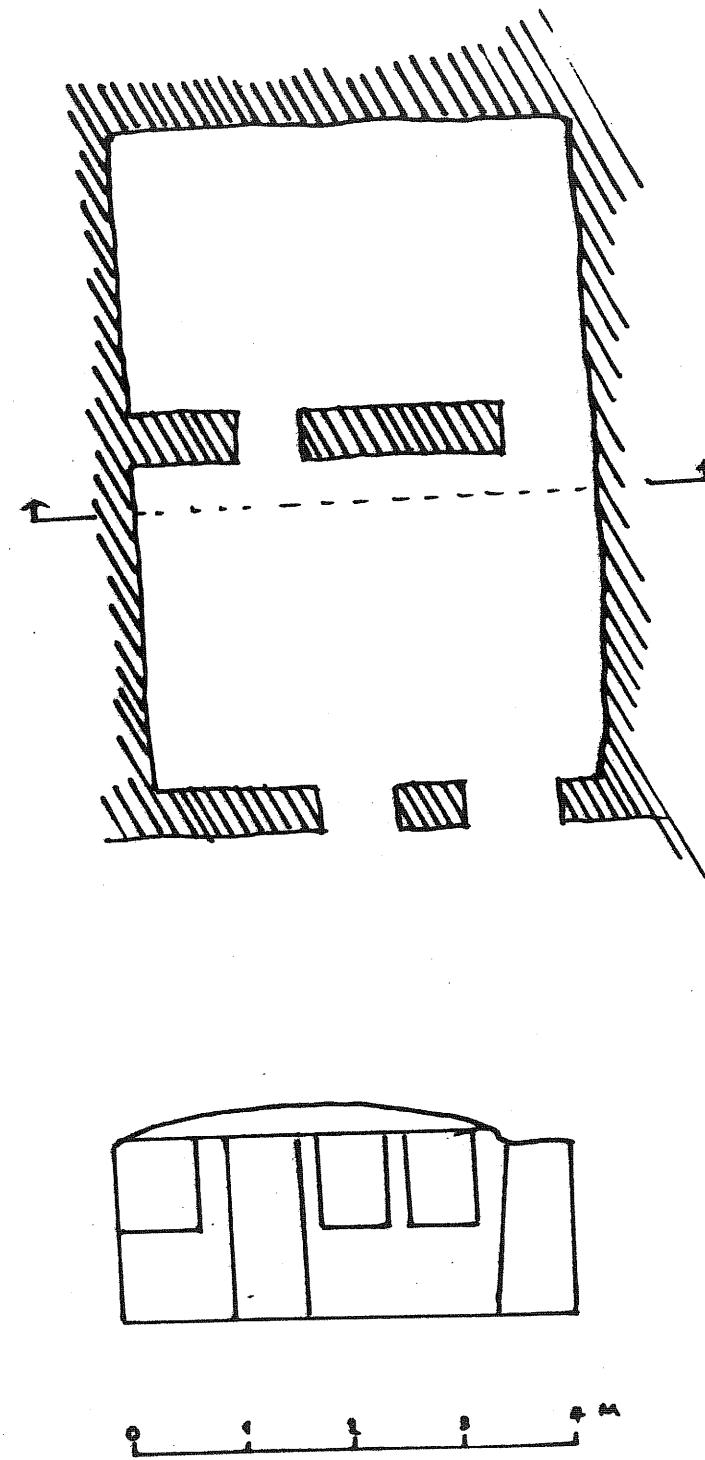
ΠΙΝ. 7. ΣΤΑΥΡΟΣ ΣΤΟΝ «ΑΓΙΟΣΠΗΛΙΟ» ΣΤΗΝ ΤΟΠΟΘΕΣΙΑ ΦΥΛΛΕΡΙ ΤΗΣ ΚΥΘΡΕΑΣ.

ΠΙΝ. 8. ΣΤΑΥΡΟΣ ΣΕ ΤΟΙΧΩΜΑ ΤΟΥ «ΑΓΙΟΣΠΗΛΙΟΥ».

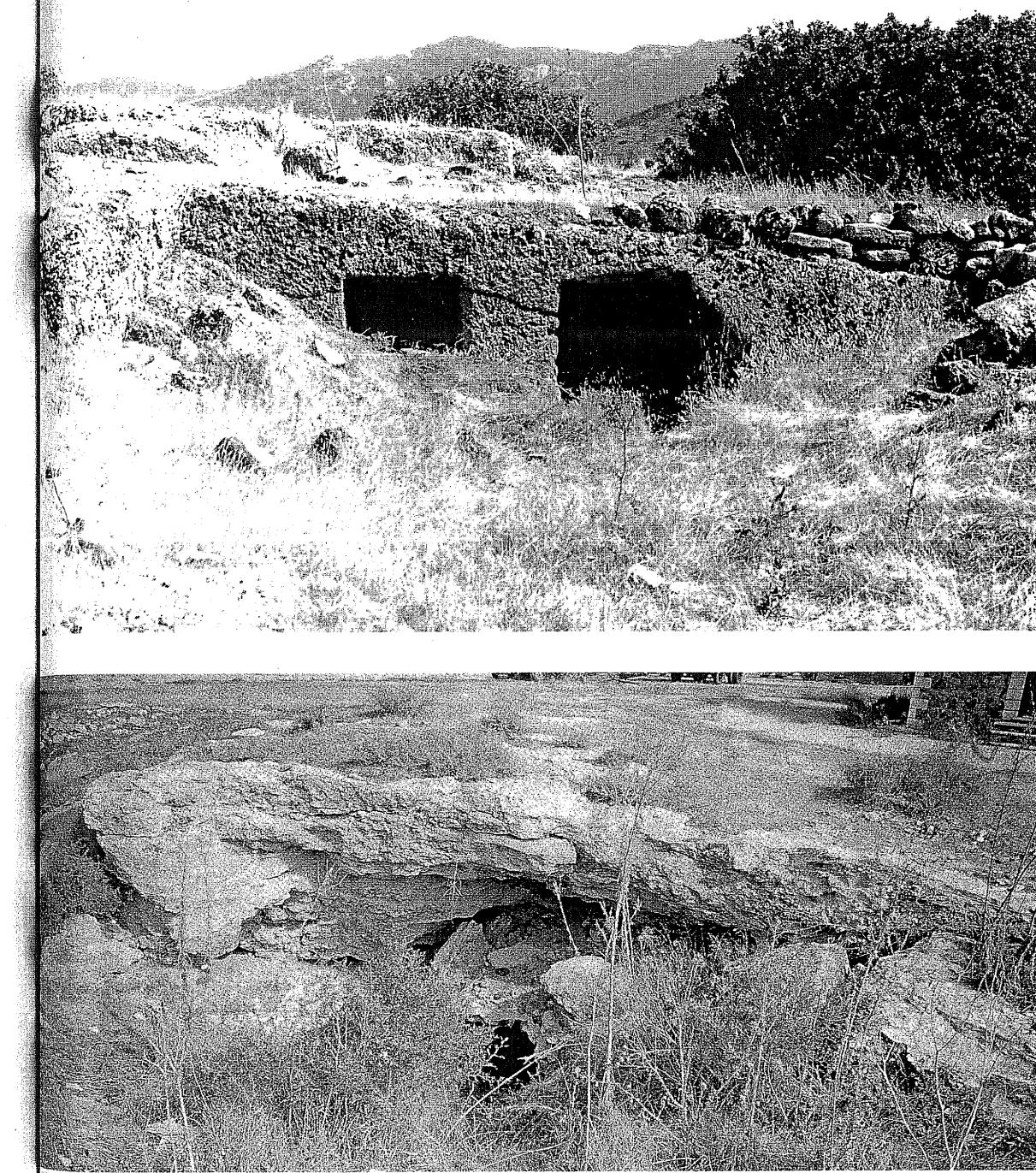

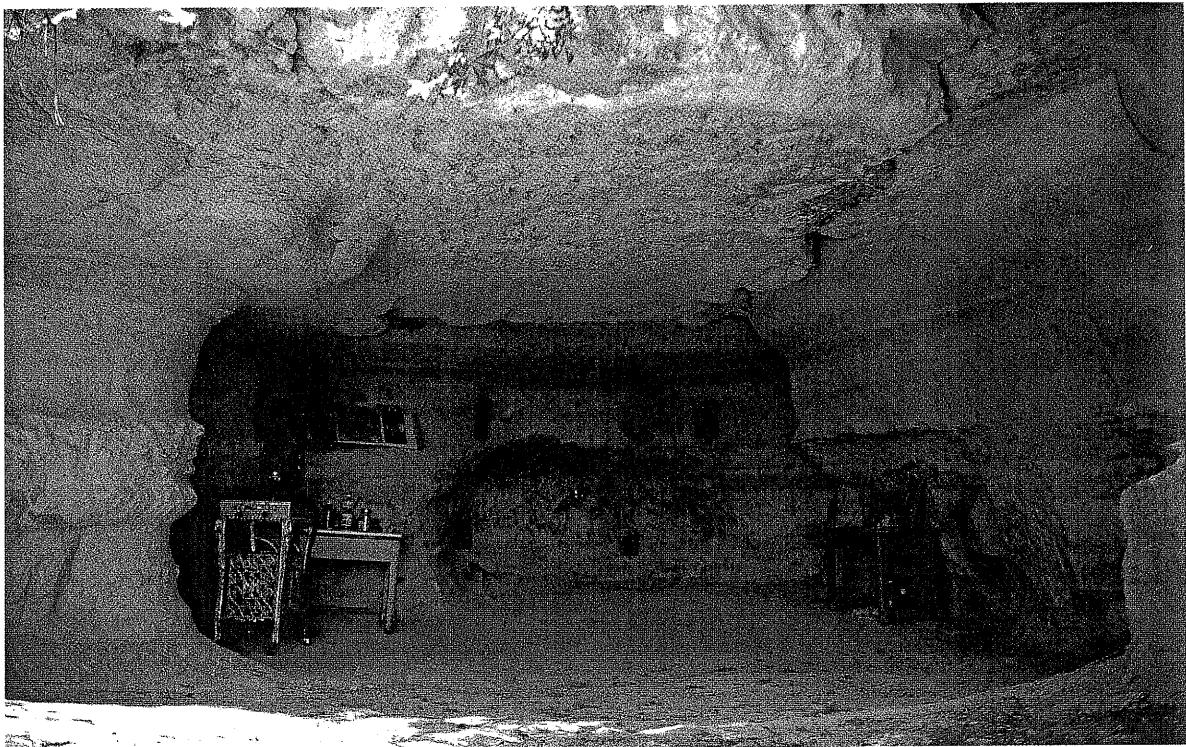
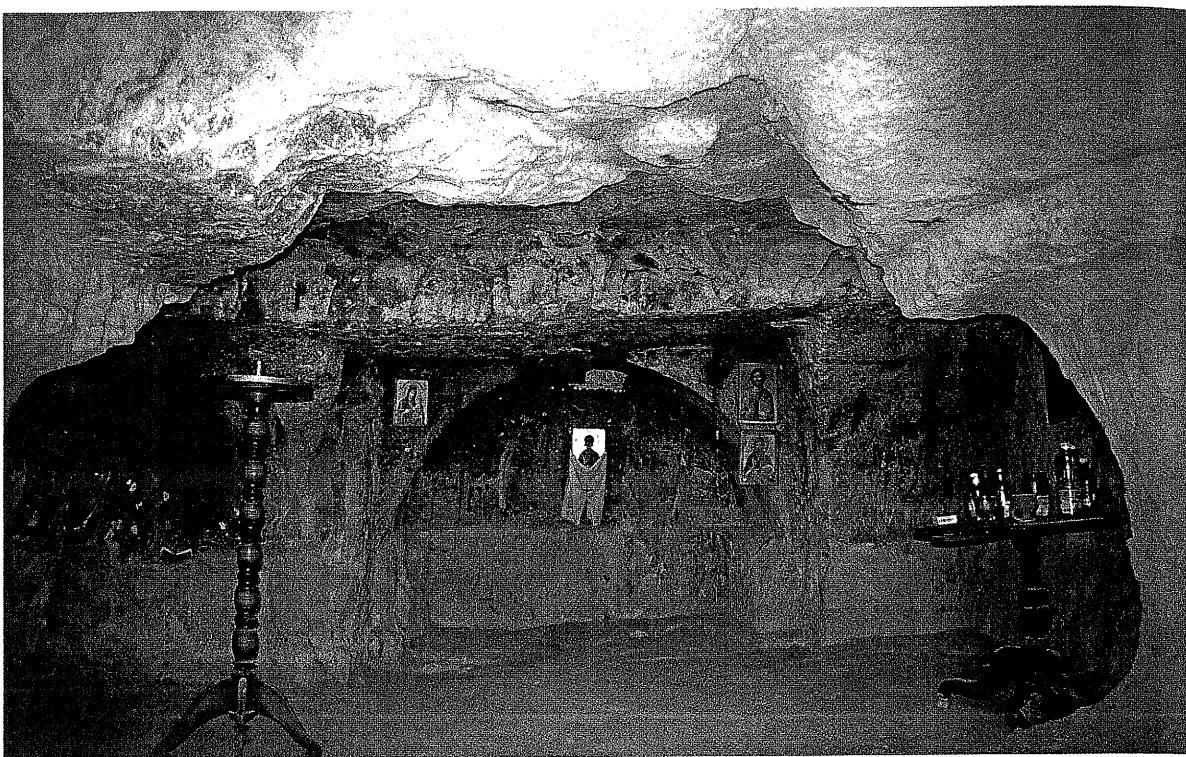
ΠΙΝ. 9. ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΣΕ ΤΟΙΧΩΜΑ ΤΟΥ «ΑΓΙΟΣΠΗΛΙΟΥ».

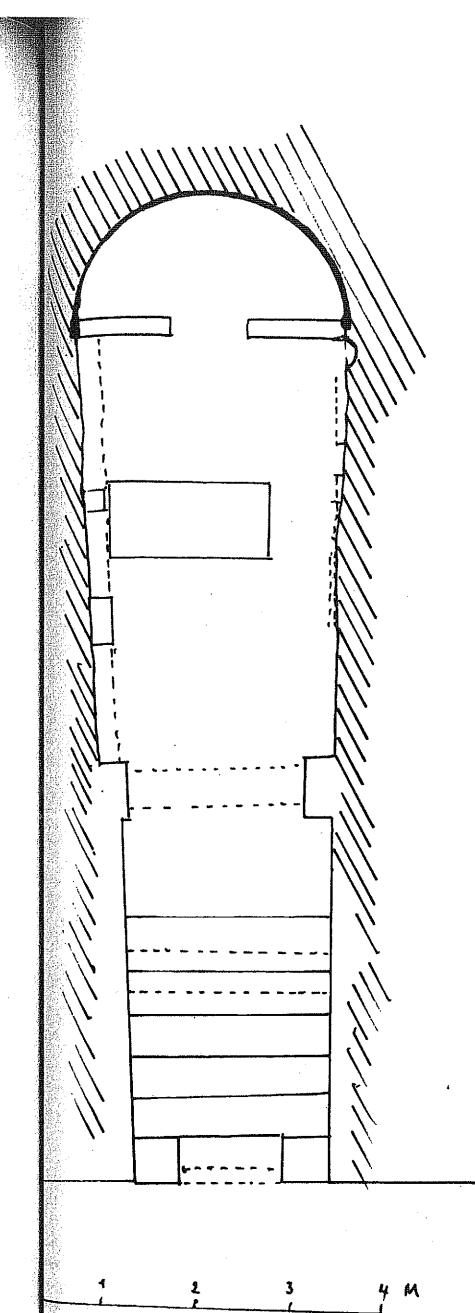
ΠΙΝ. 10. ΚΑΤΟΦΗ ΤΟΥ ΛΑΞΕΥΤΟΥ ΑΣΚΗΤΗΡΙΟΥ ΚΟΝΤΑ ΣΤΗΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ ΑΚΑΝΘΟΥ.

1. ΤΟ ΥΠΟΓΕΙΟ ΑΣΚΗΤΗΡΙΟ ΚΟΝΤΑ ΣΤΗΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΠΕΡΓΑΜΗΝΙΩΤΙΣΣΑΣ.
2. ΤΟ ΑΣΚΗΤΗΡΙΟ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΣΤΟ ΔΑΛΙ, ΟΠΩΣ ΕΙΝΑΙ ΣΗΜΕΡΑ.

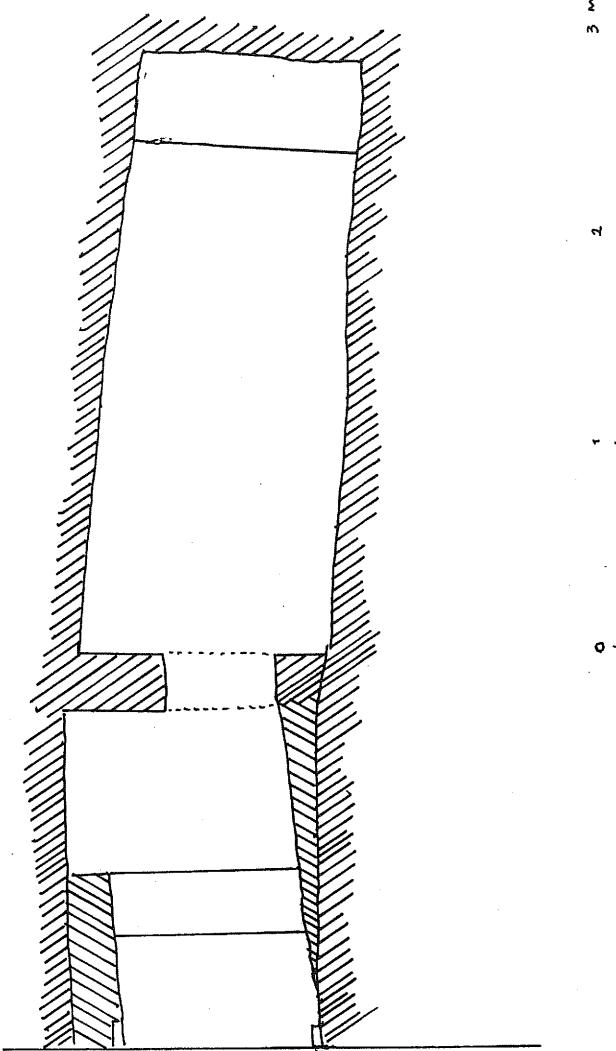

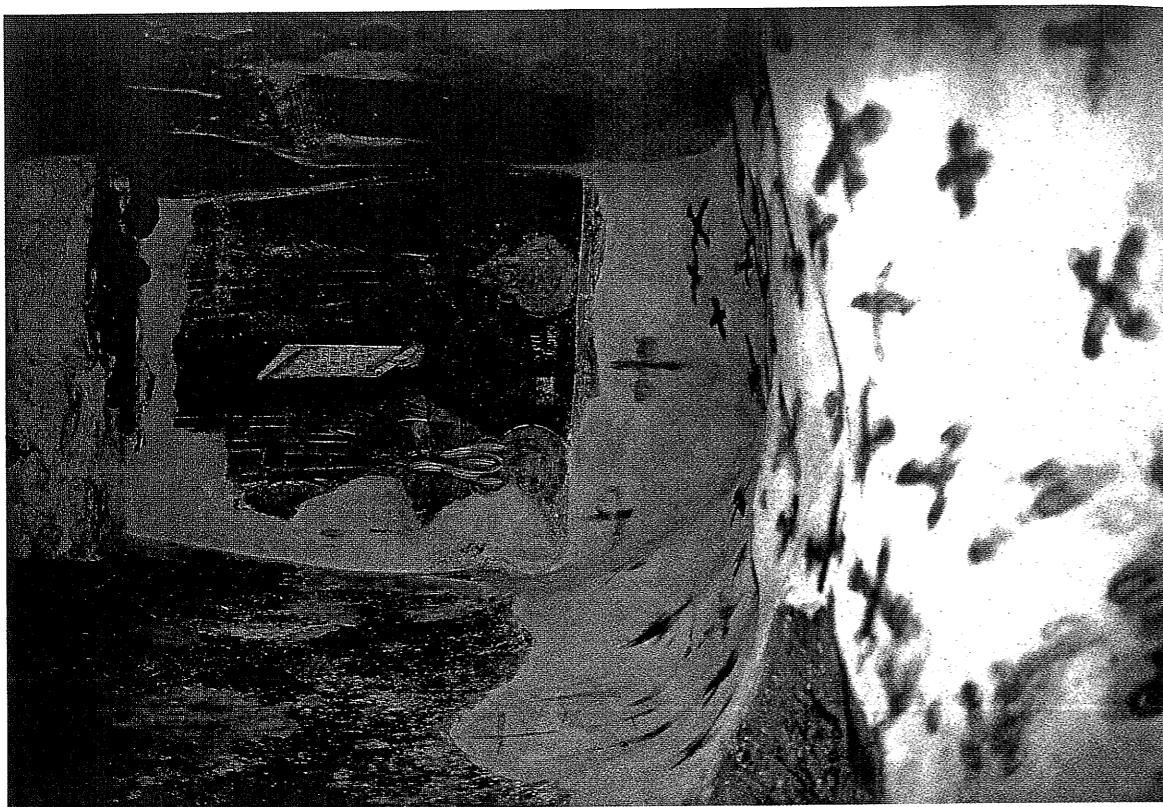
ΠΙΝ. 13. ΤΟ ΑΣΚΗΤΗΡΙΟ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΤΙΜΩΝΟΣ.
ΠΙΝ. 14. ΤΟ ΑΣΚΗΤΗΡΙΟ ΤΟΥ ΟΣΙΟΥ ΒΑΡΝΑΒΑ.

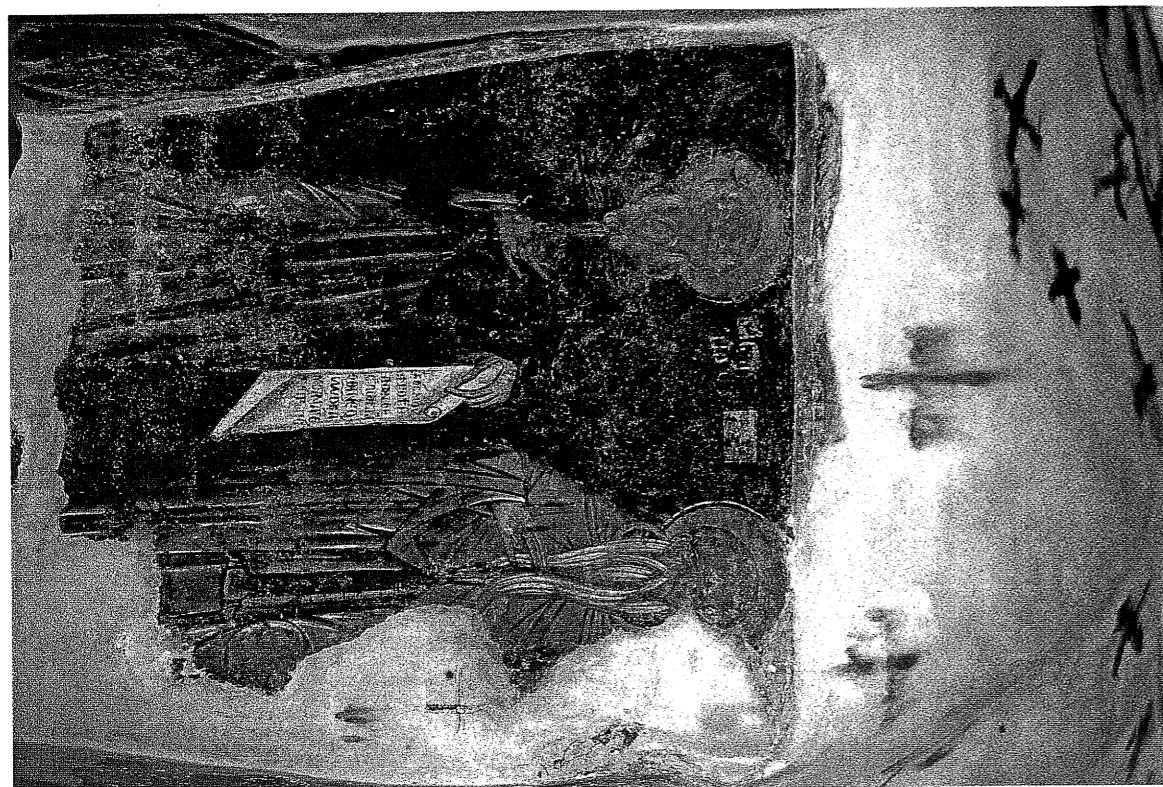
ΠΙΝ. 15. ΚΑΤΟΦΗ ΤΟΥ ΑΣΚΗΤΗΡΙΟΥ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΤΙΧΙΟΥ ΣΤΗ ΝΗΣΟΥ.

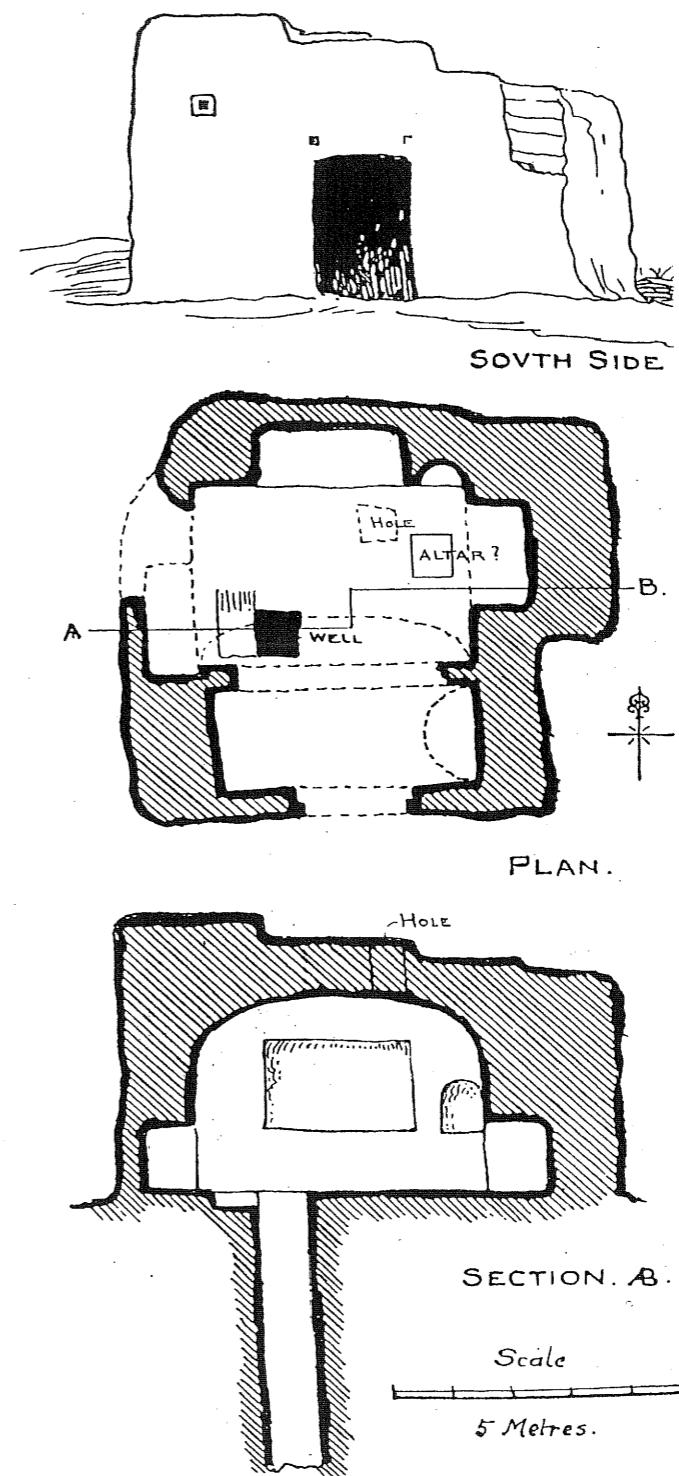
ΠΙΝ. 16. ΚΑΤΟΦΗ ΤΟΥ ΑΣΚΗΤΗΡΙΟΥ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ ΣΤΗΝ ΠΑΝΩ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΑ.

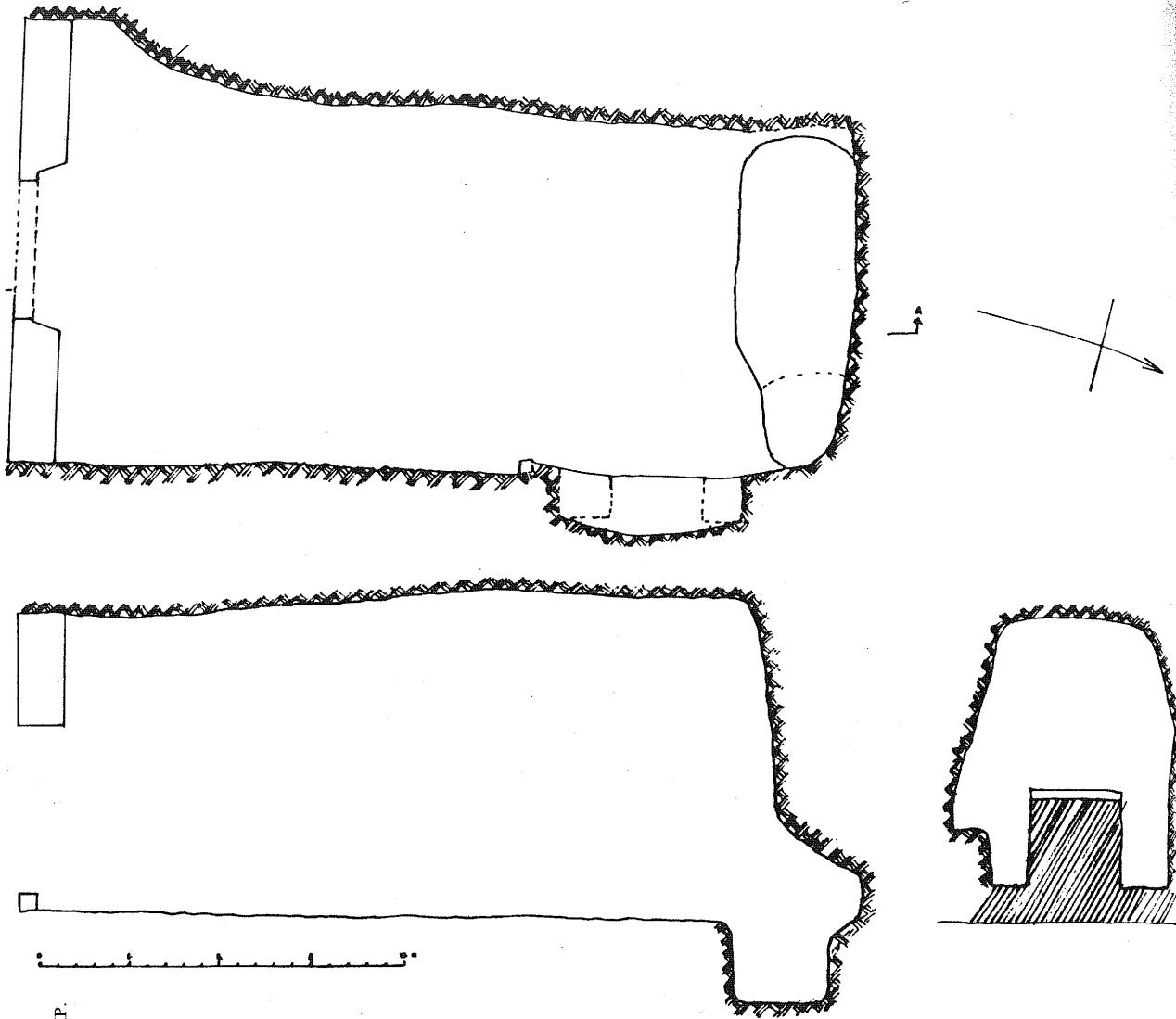
ΠΗΓ. 17. ΤΟ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟ ΤΟΥ ΑΣΚΗΤΗΡΙΟΥ ΤΩΝ ΑΓΩΝ ΠΛΑΤΕΩΝ.

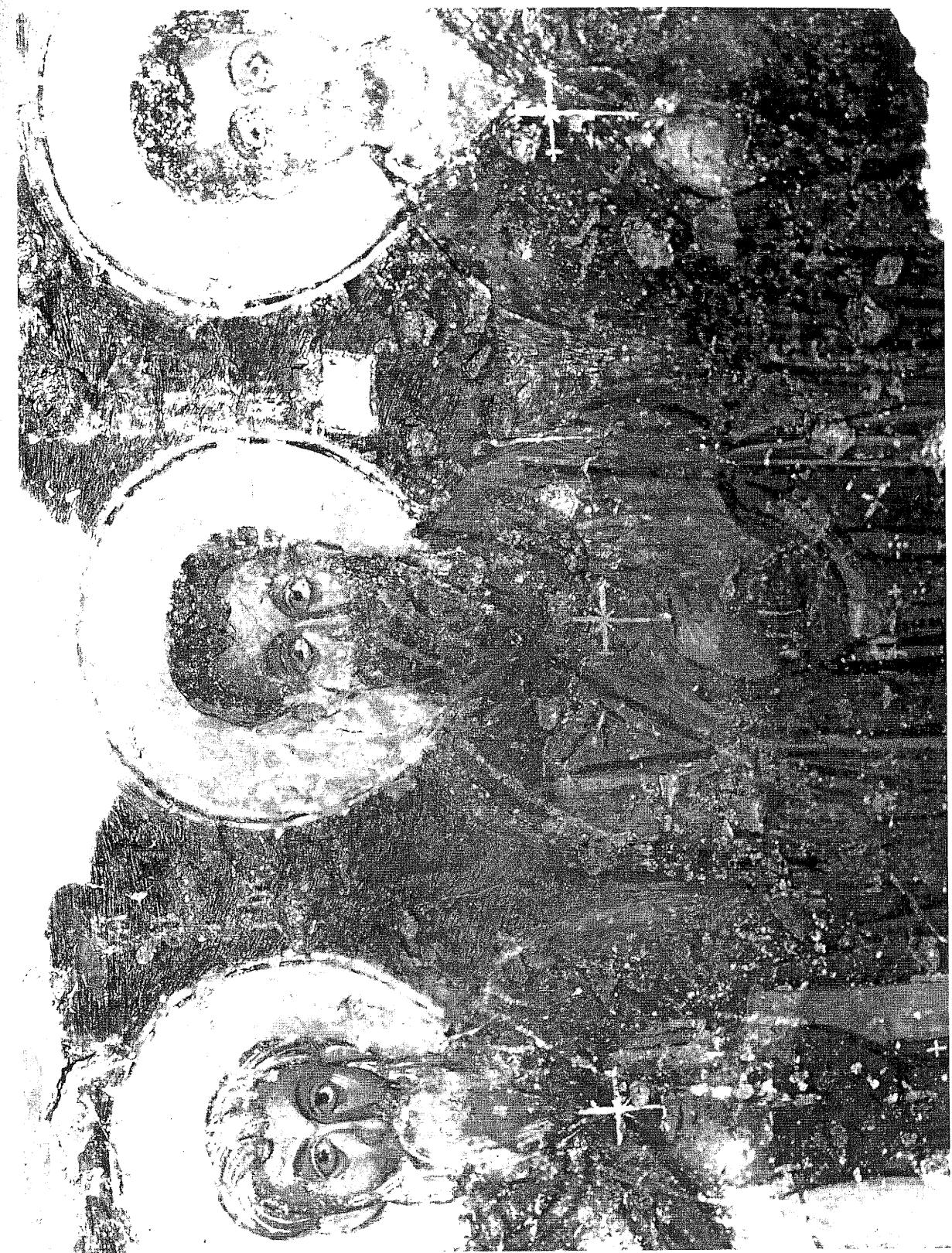
ΠΗΓ. 18. ΔΥΟ ΑΔΑΙΝΕΣΤΟΙ ΑΓΩΝ ΜΟΝΑΧΟΙ ΣΤΗ ΒΟΡΕΙΑ ΠΛΕΥΡΑ ΤΟΥ ΑΣΚΗΤΗΡΙΟΥ ΤΩΝ ΑΓΩΝ ΠΛΑΤΕΩΝ.

19. ΚΑΤΟΨΗ ΚΑΙ ΤΟΜΗ ΤΟΥ ΑΣΚΗΤΗΡΙΟΥ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΕΥΛΑΜΠΙΟΥ ΚΑΤΑ G. JEFFERY..

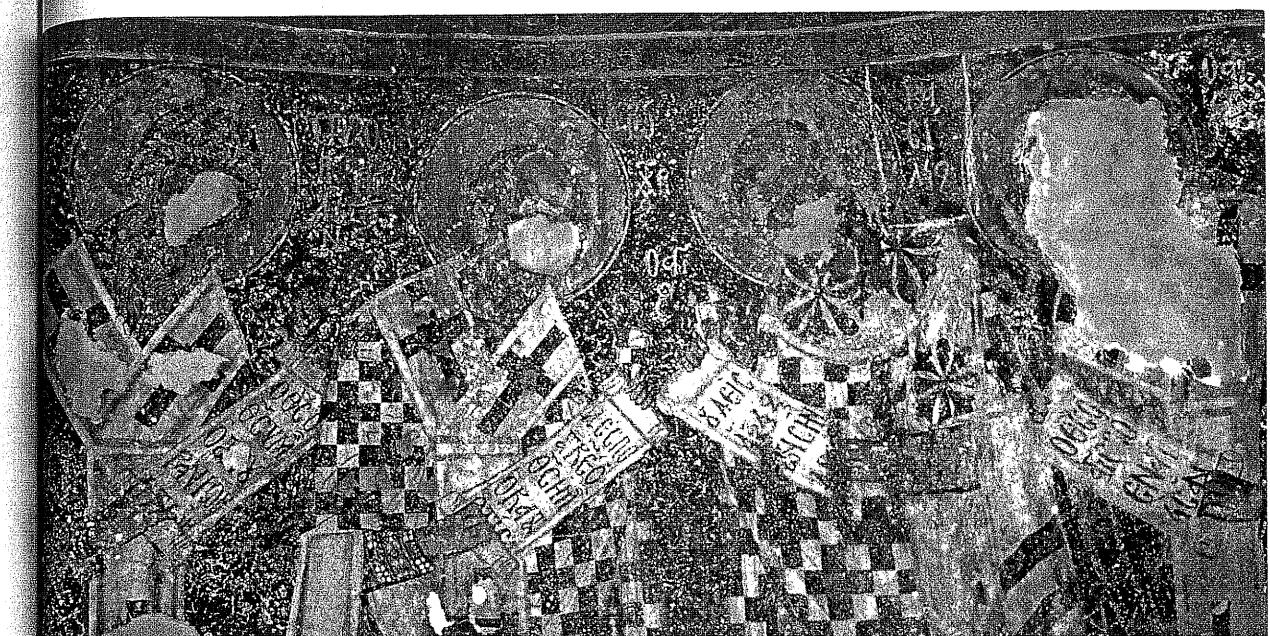

ΠΗΓ. 20. ΚΑΤΟΦΗ ΚΑΙ ΤΟΜΗ ΤΟΥ
ΑΣΚΗΤΗΡΙΟΥ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΣΩΣΟΜΕΝΟΥ
ΚΟΝΤΑ ΣΤΟ ΟΜΩΝΥΜΟ ΧΩΡΙΟ. ΣΧΕΔΙΟ Χ.Ρ.
ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΥ ΜΕ ΓΡΩΠΟΠΟΙΗΣΕΙΣ.

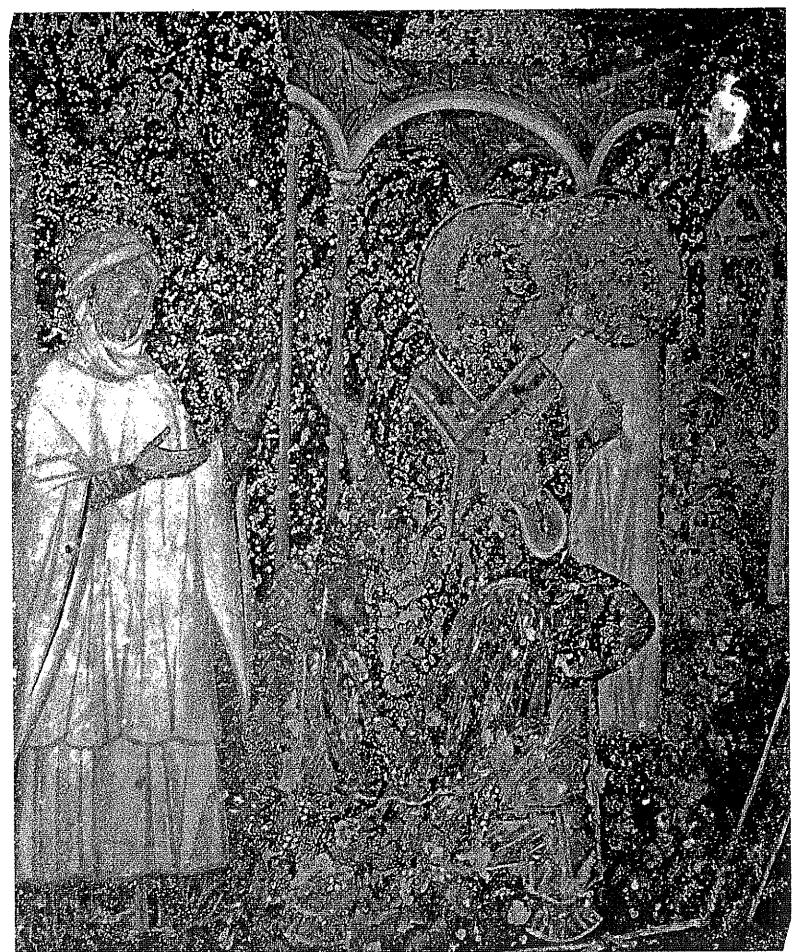

ΠΙΝ. 22. ΣΚΗΝΗ ΤΟΥ ΕΝΤΑΦΙΑΣΜΟΥ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΣΩΖΟΜΕΝΟΥ. ΔΙΑΚΡΙΝΟΝΤΑΙ ΤΡΙΑ ΣΤΡΩΜΑΤΑ ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΩΝ.
ΠΙΝ. 23. Η ΘΕΟΤΟΚΟΣ ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΑΡΧΑΓΓΕΛΩΝ. ΑΣΚΗΤΗΡΙΟ ΑΓ. ΣΩΖΟΜΕΝΟΥ, 14ος ΑΙΩΝΑΣ.

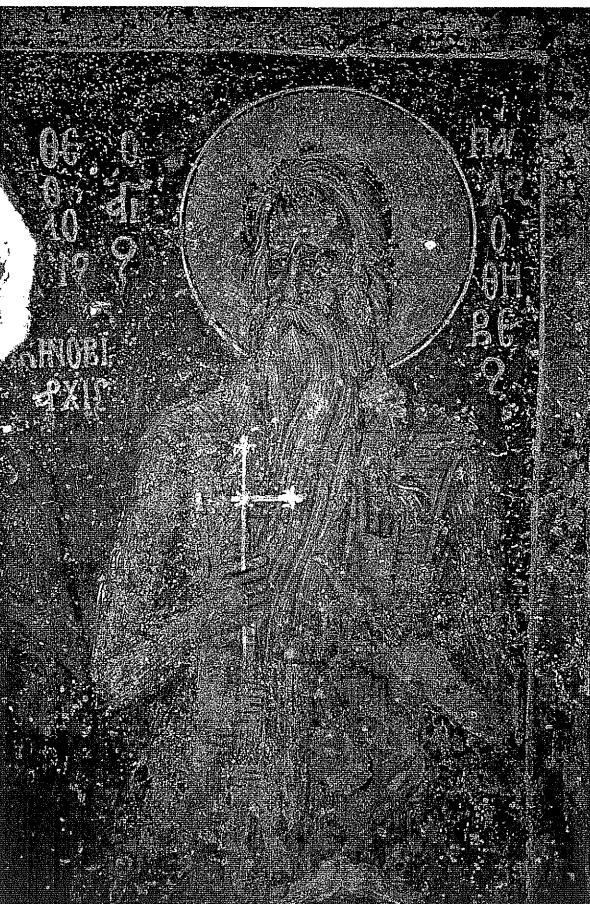
24. ΙΕΡΟΥΡΓΟΥΝΤΕΣ ΙΕΡΑΡΧΕΣ.
ΟΤΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΑΣΚΗΤΗΡΙΟΥ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ
ΣΩΖΟΜΕΝΟΥ. 14ος ΑΙΩΝΑΣ.

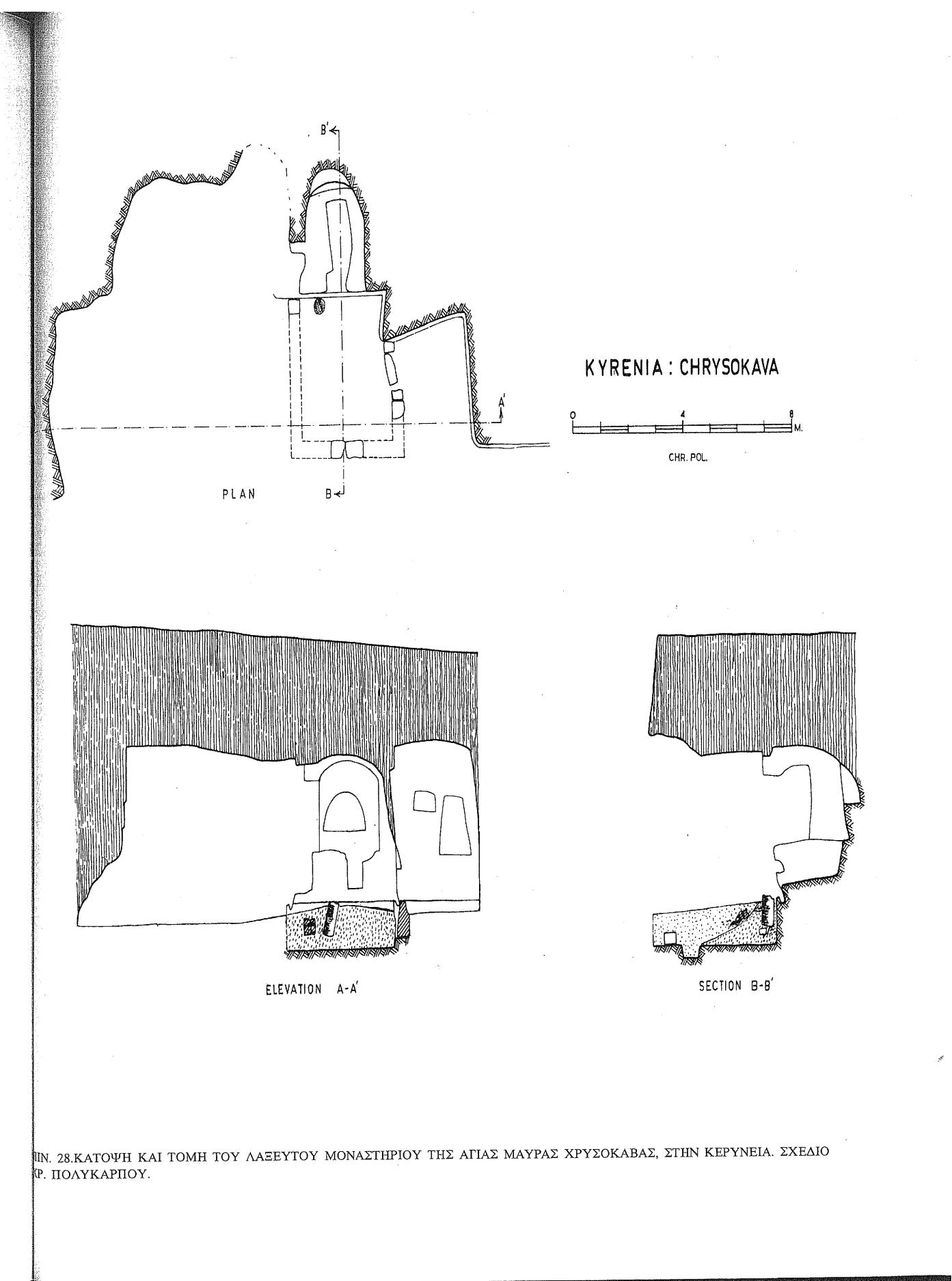
25. Ο ΑΓΙΟΣ ΣΩΖΟΜΕΝΟΣ ΣΥΝΟΜΙΔΕΙ
ΤΟΝ ΕΠΙΣΚΟΠΟ ΚΙΤΙΟΥ. ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΑ
ΟΡΟΦΗΣ ΤΟΥ ΑΣΚΗΤΗΡΙΟΥ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ
ΣΩΖΟΜΕΝΟΥ. 14ος ΑΙΩΝΑΣ.

ΠΙΝ. 26. Η ΙΑΣΗ ΤΟΥ ΑΝΩΡΩΠΟΥ ΤΟΥ ΟΠΟΙΟΥ
ΕΙΧΕ ΚΟΠΕΙ ΤΟ ΠΟΔΙ. ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ
ΟΡΟΦΗΣ ΤΟΥ ΑΣΚΗΤΗΡΙΟΥ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ
ΣΩΖΟΜΕΝΟΥ. 14ος ΑΙΩΝΑΣ.

ΠΙΝ. 27. Ο ΑΓΙΟΣ ΠΑΥΛΟΣ ο ΘΗΒΑΙΟΣ. ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΑ
ΤΟΥ ΔΥΤΙΚΟΥ ΤΟΙΧΟΥ ΤΟΥ ΑΣΚΗΤΗΡΙΟΥ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ
ΣΩΖΟΜΕΝΟΥ. 14ος ΑΙΩΝΑΣ.

ΠΙΝ. 28. ΚΑΤΟΨΗ ΚΑΙ ΤΟΜΗ ΤΟΥ ΛΑΞΕΥΤΟΥ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΟΥ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΜΑΥΡΑΣ ΧΡΥΣΟΚΑΒΑΣ, ΣΤΗΝ ΚΕΡΥΝΕΙΑ. ΣΧΕΔΙΟ
Φ. ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΥ.

ΠΙΝ. 29. ΑΓΓΕΛΟΣ. ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΑ ΣΤΟΝ ΑΣΠΙΔΟΜΟΡΦΟ ΤΡΟΥΛΟ ΤΟΥ ΛΑΞΕΥΤΟΥ ΝΑΎΔΡΙΟΥ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΜΑΥΡΑΣ ΧΡΥΣΟΚΑΒΑΣ. 10ος ΑΙΩΝΑΣ.

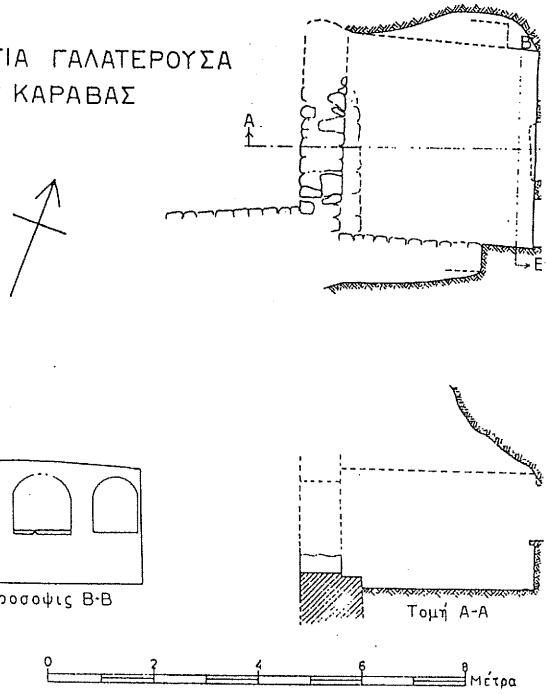

ΠΙΝ. 30. ΑΓΓΕΛΟΣ ΑΠΟ ΤΗ ΣΚΗΝΗ ΤΗΣ ΑΝΑΛΗΨΕΩΣ. ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΛΑΞΕΥΤΟΥ ΝΑΎΔΡΙΟΥ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΜΑΥΡΑΣ ΧΡΥΣΟΚΑΒΑΣ. 10ος ΑΙΩΝΑΣ.

ΠΙΝ. 31. ΑΠΟΣΤΟΛΟΙ ΑΠΟ ΤΗ ΣΚΗΝΗ ΤΗΣ ΑΝΑΛΗΨΕΩΣ. ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΛΑΞΕΥΤΟΥ ΝΑΎΔΡΙΟΥ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΜΑΥΡΑΣ ΧΡΥΣΟΚΑΒΑΣ. 10ος ΑΙΩΝΑΣ.

ΠΑΝΑΓΙΑ ΓΑΛΑΤΕΡΟΥΣΑ
ΚΑΡΑΒΑΣ

ΠΙΝ. 32. ΚΑΤΟΨΗ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΓΑΛΑΤΕΡΟΥΣΑΣ, ΚΑΡΑΒΑΣ.
ΣΧΕΔΙΟ Η. ΜΑΡΚΟΥ.

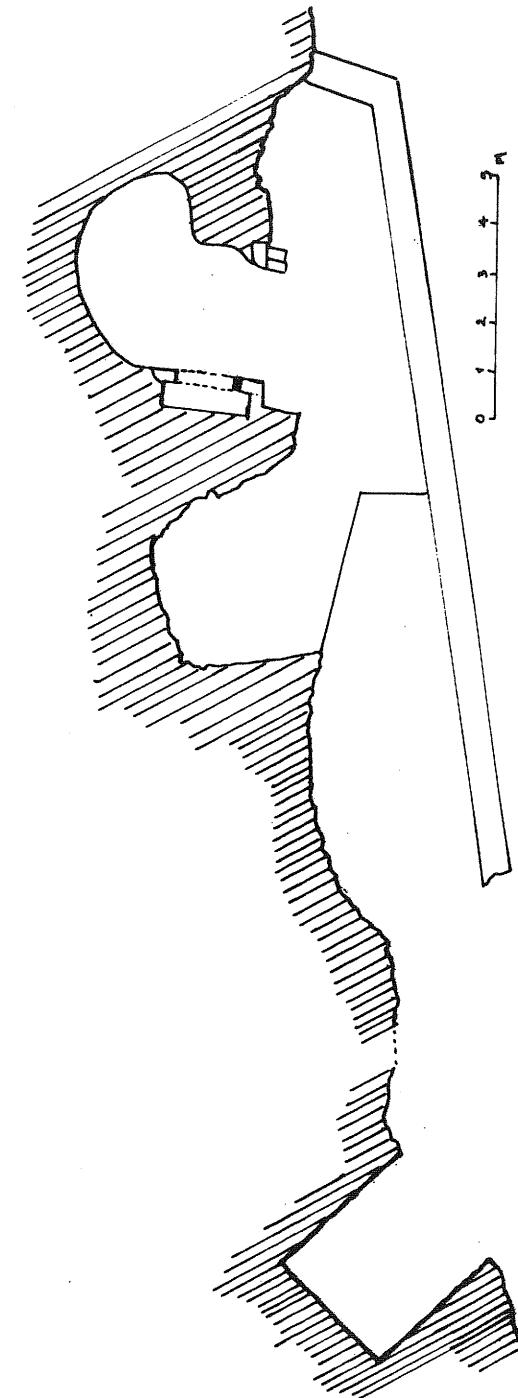
ΠΙΝ. 33. ΓΕΝΙΚΗ ΑΠΟΦΗ ΤΗΣ
ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΠΛΕΥΡΑΣ ΤΟΥ
ΝΑΟΥ ΤΗΣ ΠΑΑΝΤΙΑΣ
ΓΑΛΑΤΕΡΟΥΣΑΣ.

ΠΙΝ. 34. Η ΘΕΟΤΟΚΟΣ Η
ΣΤΑΖΟΥΣΑ. ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ
ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΑΞΙΒΑΔΑΣ ΤΟΥ
ΛΑΞΕΥΤΟΥ ΝΑΥΔΡΙΟΥ ΤΗΣ
ΜΟΝΗΣ ΠΑΑΝΑΓΙΑΣ.

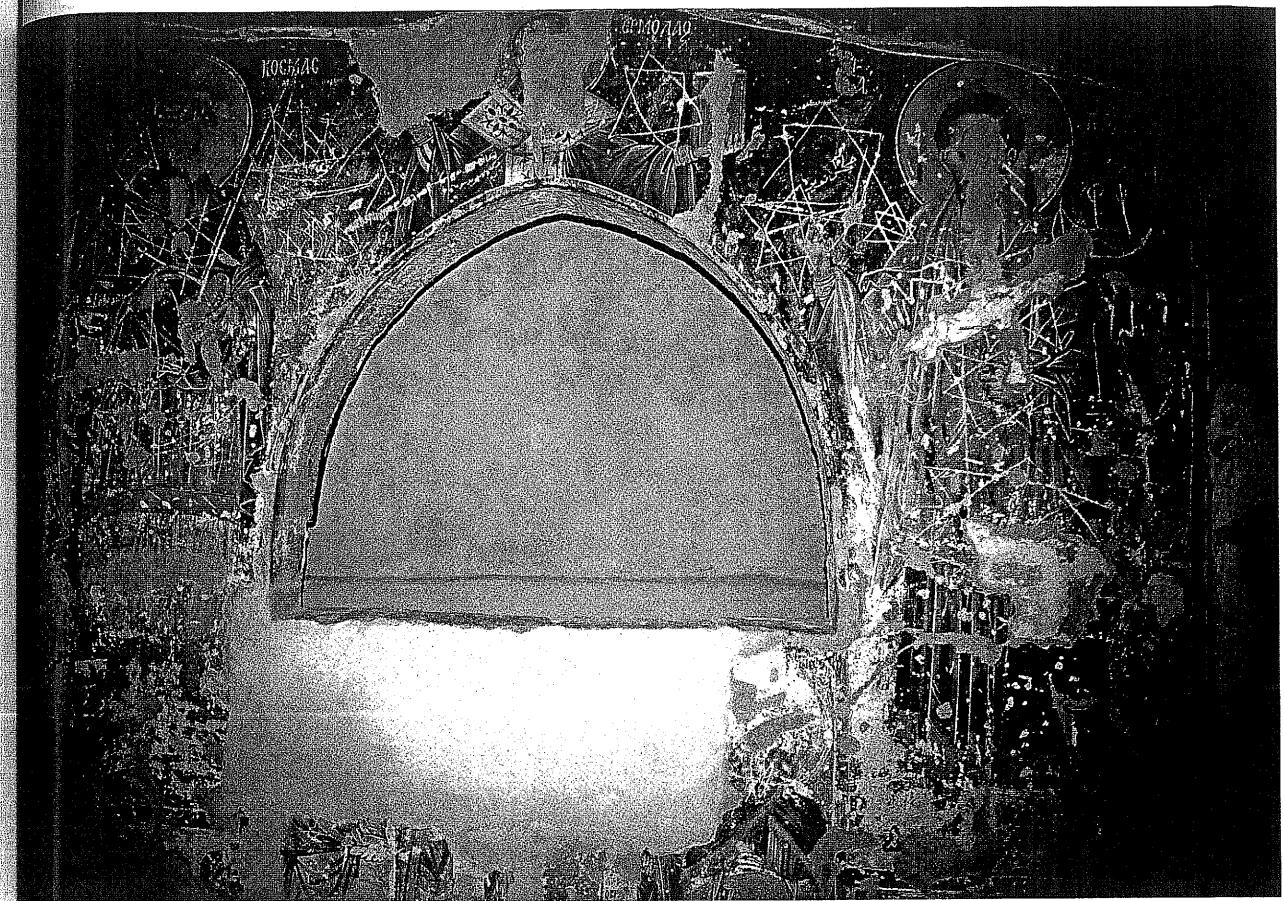
35. ΧΡΙΣΤΟΣ. ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΛΑΞΕΥΤΟΥ ΝΑΥΔΡΙΟΥ
ΠΑΑΝΑΓΙΑΣ ΓΑΛΑΤΕΡΟΥΣΑΣ. 12ος-13ος ΑΙΩΝΑΣ.

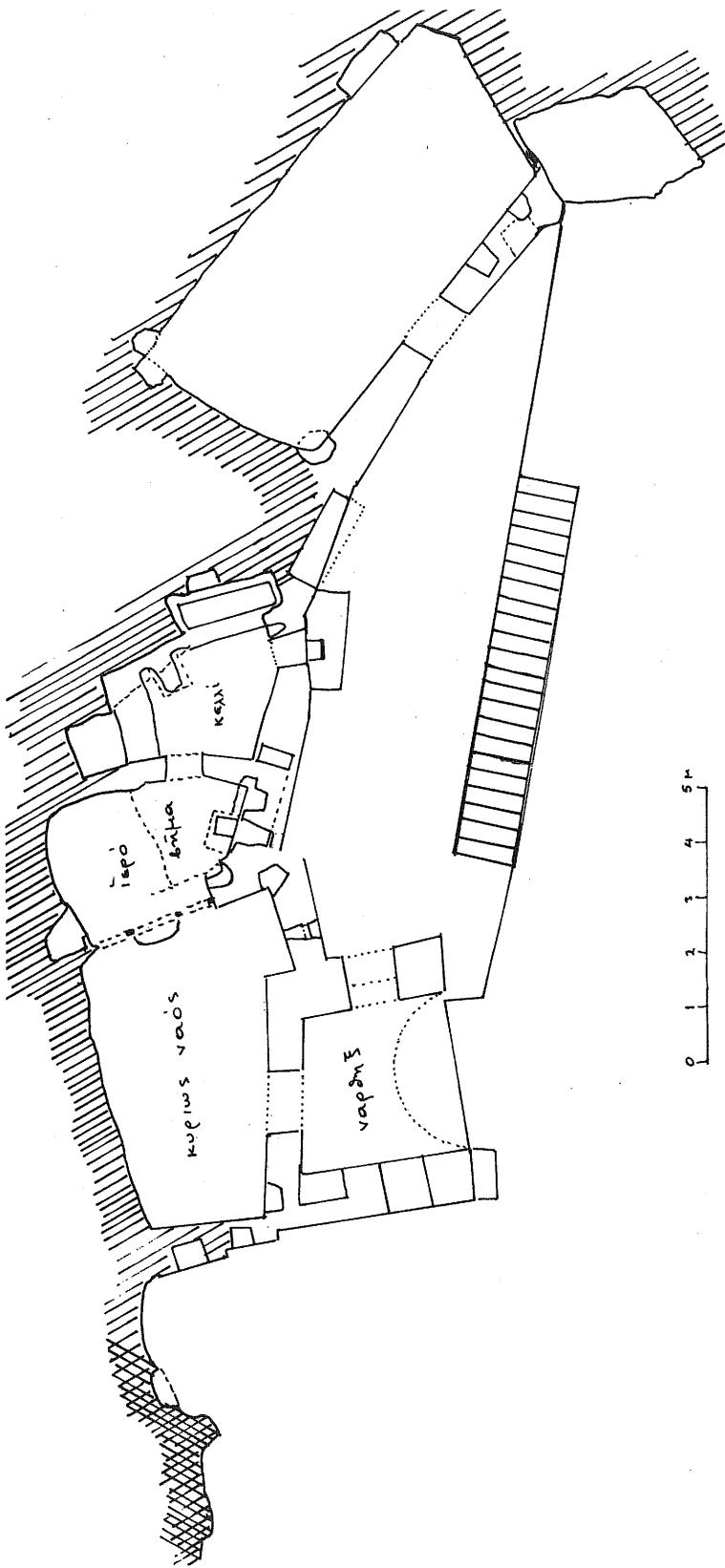
ΠΙΝ. 36. ΚΑΤΟΨΗ ΤΟΥ ΛΑΞΕΥΤΟΥ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΟΥ ΠΟΥ ΕΙΝΑΙ
ΓΝΩΣΤΟ ΣΑΝ «ΠΑΛΑΙΟ ΕΓΚΛΕΙΣΤΡΟ» ΚΟΝΤΑ ΣΤΑ ΚΟΥΚΛΑ.
ΣΧΕΔΙΟ Ι. ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ ΜΕ ΤΡΟΠΟΠΟΙΗΣΕΙΣ.

ΠΙΝ. 37. Η ΑΓΙΑ ΤΡΙΑΣ. ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΟΡΟΦΗΣ ΤΟΥ ΠΑΛΑΙΟΥ ΕΓΚΛΕΙΣΤΡΟΥ. 15ος ΑΙΩΝΑΣ.
ΠΙΝ. 38. ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΟΡΟΦΗΣ ΤΟΥ ΠΑΛΑΙΟΥ ΕΓΚΛΕΙΣΤΡΟΥ. 15ος ΑΙΩΝΑΣ.

39. Ο ΤΑΦΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΕΣ ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΑΥΤΟΝ. ΠΑΛΑΙΟ ΕΓΚΛΕΙΣΤΡΟ. 15ος ΑΙΩΝΑΣ.

ΠΙΝ. 40. ΚΑΤΟΥΗ ΤΗΣ ΕΓΚΛΕΙΣΤΡΑΣ ΤΟΥ ΑΙΓΙΟΥ ΝΕΟΦΥΤΟΥ.